

დარეჯან თვალთვაძე

Darejan Tvaltvaдзе

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

„საქმე მოციქულთას“ ტექსტი ქართულ ხელნაწერებში

The Text of “The Acts of the Apostles” in Georgian Manuscripts

საკვანძო სიტყვები: ძველი ქართული ხელნაწერები, ახალი აღთქმის წიგნთა ძველი ქართული თარგმანები, „საქმე მოციქულთა“ , „სამოციქულო“

Keywords: Old Georgian manuscripts, old Georgian translations of the books of the New Testament, “Acts of the Apostles”, “Praxapostolos”

¹ ნაკითხულია მოხსენებად აკად. აკაკი შანიძის 136-ე წლისთავისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო სესიაზე ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (24.02.2023).

“Among the outstanding monuments written in Old Georgian, one of the most prominent is undoubtedly “The Acts of the Apostles” (Akaki Shanidze). It must have been translated into Georgian soon after the translation of the Gospels (4th-5th centuries), but earlier manuscripts have not reached us. The oldest of the surviving manuscripts are dated by the 10th century.

Currently, there are two separate editions of the Old Georgian translation of “The Acts of the Apostles” (I. Abuladze, 1950, G. Garitte, 1955). In all, 11 manuscripts have been used for both editions. I. Abuladze published the text based on 9 manuscripts (S-407, S-1398, Ath.42, Kut-176, A-584, A-34, A-137, A-677 and K-4) and distinguished 4 versions (A and B – pre-Athonian, C – by George the Athonite and D – by Ephrem the Minor), whereas G. Garitte’s edition was based on two Sinaitic manuscripts of the 10th century (O/Sin. Geo.58/31/60 and O/Sin.Geo.39). At this time, the publishers had no access to the manuscripts preserved on mount Athos and in Jerusalem. Besides, the above-mentioned editions did not reflect the textual material preserved in the ancient liturgical collections of “The Acts of the Apostles”. Therefore, it is still a topical issue to study the manuscripts containing the text of Old Georgian translation of “The Acts of the Apostles” and the critical edition of the text of the Old Georgian translation. The latter reflects the data of all the important manuscripts and yields the necessary textual material for the identification of the stages of translation-edition of the text and the origin of the translation. Currently, with the financing of Shota Rustaveli National Science Foundation, a project (FR-21-7518) is under way, aimed at the preparation of such publication (Principal Investigator D. Tvaltvadze, Key members: D. Tvaltvadze, S. Sarjveladze, E. Giunashvili, T. Jikurashvili).

On the initial stage of the research, which embraced collection and classification of the manuscripts of “The Acts of the Apostles”, approximately 90 manuscripts were identified. Analysis of the collection of Georgian manuscripts proved that none of the analyzed codices contains only the text of “The Acts of the Apostles” (with the exception of fragmentary manuscripts where this is due to the damage/destruction of the integrity of the manuscript). The text of “The Acts of the Apostles” forms part of collections which differ in their content, structure and function. These are: a) Biblical collections, b) liturgical collections and c) exegetical collections.

“The Acts of the Apostles” and Epistles, as the unity of books related to the missionary activities of the Apostles, are chiefly represented in the form of a collection called “Praxapostolos”. About twenty codices with this name have been preserved. They include the Acts of the Apostles, Pauline Epistles and Catholic Epistles, although the structure of the collections is not homogenous. The collections mostly differ in the order of the books of the New Testament.

As “The Acts of the Apostles” and Epistles are closely linked to the Gospels, it is not surprising that the collections embraced the Gospels and the “Praxapostolos” together. In the Georgian manuscript tradition, such a collection is called “Gospel-Praxapostolos”. One of such collections is the 11th century manuscript Kut.176, which embraces the four Gospels, Pauline Epistles, Acts of the Apostles and probably also Catholic Epistles (the end of the manuscript is missing). One of such collections (A-482) has a reversed order (Acts, Catholic Epistles, Pauline Epistles and the Gospels). It should be noted that a complete collection of

the New Testament, consisting of the four Gospels, Acts and Revelation of Saint John the Divine, appeared in the later period of the Georgian manuscript tradition and may as well have been derived from printed editions (e.g. A-909, H – 664, 18th century).

The text of “The Acts of the Apostles” is included in different liturgical collections in the form of lections. Out of these, the oldest are lectionaries, which embrace lections from Old and New Testaments arranged according to the church calendar (for instance, the lectionaries of Kala, Latali and Paris). Lections of “The Acts of the Apostles” are also given in the liturgical collections containing lections from the Praxapostolos to be read throughout the year, such as lections from Acts, Pauline and Catholic Epistles arranged according to the ecclesiastical year/Collective Book of the Apostles. Lections of “The Acts of the Apostles” are also found in the mixed liturgical collections such as “Evangelion -Praxapostolos” and “Gulani”, which, alongside with other texts, contains lections of the “Acts of the Apostles”.

As for the text of “The Acts of the Apostles” represented in the exegetical collections, we mean the “Commentary on the Apostolicum” translated by Ephrem the Minor, based on the exegetical work of John Chrysostom, and obtained from the catenae collection compiled by Cyril of Alexandria. The text of George the Athonite’s “Praxapostolos” corrected by Ephrem the Minor in the process of translation was later, against the translator’s will, copied separately from the exegetical work and thus turned into a new independent version (D version). Thus, the manuscripts containing Ephrem the Minor’s version of “Praxapostolos” are of two types: a) the manuscripts representing the exegetical work translated by Ephrem the Minor, the Kimenic part of which comprises George’s text of “Praxapostolos”. The marginal marks in it denote the parts altered by Ephrem. The parts considered by Ephrem as “more appropriate translation” are given in the commentaries b) the manuscripts, in which the text of “Praxapostolos” edited by Ephrem is given without commentaries (i. e. this is not an exegetical but a Biblical book). In the manuscripts of the first type, known as “Commentary on the Apostolicum, Commentary on the Acts of Apostles is usually given together with the commentaries on Pauline and Catholic Epistles. Interestingly enough, among the Georgian manuscripts there are exegetical collections of another type, in which, alongside with the “Commentaries to the Praxapostolos”, there are explanations of certain books of the New Testament (e.g. “Commentary on St. Mark’s Gospels” and “Commentary on Praxapostolos”/“Commentary on Praxapostolos” and “Commentary on the Revelation of John”).

Research has revealed several manuscripts which have not been thoroughly analyzed and used in the existing publications until now (for instance, Ivir. georg.19 and Jer.Geo.94/82, in which there is an order peculiar of the old Pre-Athonian versions of “Praxapostolos” Books). At first sight, it seems that the text must be Pre-Athonian B version; Ivir.georg.78 – 11th century manuscript copied from George the Athonite’s autograph, which will be a reliable witness for the identification of George’s version of the text of “The Acts of the Apostles”; Jer.Geo.19 – the manuscript copied in the 12th-13th centuries, which, according to R. Blake, is the version of George the Athonite, although this opinion should be verified based on textological research. Also, there is a complete manuscript of “Praxapostolos”, Jer.Geo.129 and A- 482 collection of “Gospels-Praxapostolos”. Despite pertaining to the later period (13th-14th centuries), they are worth attention, and textological analysis will help find out which version

of the text is represented in them. Textological research should by all means use some liturgical collection of the 9th-10th centuries from Sinai mountain, namely: O/Sin.Geo.53 (9th-10th centuries), N/Sin.Geo.26; N/Sin.Geo.31, N/Sin.Geo.54, N/Sin.Geo.26; N/Sin.Geo.31, N/Sin.Geo.58, which, alongside with other works, include lections of “Acts” and, despite being fragmentary, may contain important textual material.

The research has been implemented within the grants project FR-21-7518 of Shota Rustaveli National Science Foundation (SRNSFG).

„საქმე მოციქულთა“ და მოციქულთა ეპისტოლეები, რომლებიც ტრადიციულად ერთ კრებულში „სამოციქულოში“ ერთიანდება, ქართულ ენაზე ადრევე, სახარების თარგმნის ახლო ხანებში უნდა ეთარგმნათ. „ხანმეტ ლექციონარში“ დადასტურებული პავლეს ეპისტოლეთა ფრაგმენტები გვავარაუდებინებს „სამოციქულოს“ სხვა ნიგნების ქართული თარგმანის არსებობასაც, თუმცა ადრეულმა ნუსხებმა ჩვენამდე ვერ მოაღწია. მოლნეულთა შორის უძველესი ხელნაწერები კი X საუკუნით თარიღდება, რომელთა უმეტესობა ნაკლული და დაზიანებულია, მაგრამ ხელნაწერთა ურთიერთშეჯერების შედეგად მათში დაცული ტექსტების რედაქციულობაზე მსჯელობა და დასკვნების გამოტანა მაინც არის შესაძლებელი.

„საქმე მოციქულთას“ ძველი ქართული თარგმანის ტექსტი 1950 წელს გამოცა ილია აბულაძემ (აბულაძე, 1950). ეს იყო ახალი აღთქმის ამ ნიგნის პირველი მეცნიერული პუბლიკაცია. გამოცემისთვის დაწერილ რედაქტორის წინასიტყვაობაში აკაკი შანიძე წერდა: „ძველი ქართული ენის მეტად საჩინო ძეგლებს შორის ერთ-ერთი უპირველეს ადგილთაგანი, უეჭველია, „მოციქულთა საქმეს“ უჭირავს. იგი ადრე (IV-V საუკუნეებში) უნდა ეთარგმნათ ქართულად, მაგრამ მისი შემცველი ძველის-ძველი ხელნაწერები, ჟამთა სიავის გამო, დაკარგულა. ჩვენამდის მოუღწევია მხოლოდ მე-10 საუკუნისა და მერმინდელ ხანებში გადაწერილ ხელნაწერებს, რომელთაგან ტექსტის დადგენისა და გამოცემის მიზნით, არჩეულ იქნა ცხრა, რომლებიც უფრო ადრინდელია მოლნეულთა შორის. ამათი ტექსტების შედარებისა და შესწავლის საფუძველზე პროფ. ილია აბულაძემ გამოარკვია, რომ მოციქულთა საქმის ტექსტი ქართულად დღეს-დღეობით ოთხი რედაქციისა მოგვეპოვება, რომლებიც a, b, L, T ლიტერებით არის აღნიშნული. ამ რედაქციებში უძველესია a (ხელნაწერები AK), ამისგან გამოდის b (ხელნაწერები CD), რომელსაც ეყრდნობა თავის მხრივ L (ხელნაწერები EF), ამისგან კი უშუალოდ დამოკიდებულია T (ხელნაწერები GHI)“ (შანიძე 1950:05).

აკაკი შანიძის მიერ დასახელებული ცხრა ხელნაწერი, რომლებიც „საქმე მოციქულთას“ ტექსტის გამოცემისთვის გამოიყენა ილია აბულაძემ, შემდეგია: S-407; S-1398; Ath.42; Kut.-176; A-584; A-34; A-137; A-677 და K-4,² ხოლო მათი ტექსტების შედარებისა და შესწავლის საფუძველზე გამოყოფილი 4 რედაქციიდან ორი (a და b) წინათონურია (a რედაქციისთვის გამოყენებულია ხელნაწერები: S-407,

² ე.წ. ლენინგრადული ნუსხა, რომელიც ამჟამად რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლურ ხელნაწერთა ინსტიტუტის პეტერბურგის განყოფილებაში ინახება (იგივე K-12; G 117).

რომელიც გამოცემაში აღნიშნულია A ლიტერით და S-1398 (გამოცემის K ნუსხა); b რედაქციისთვის ილია აბულაძე იყენებს Ath.- 42 (C) და Kut.-176 (D) ნუსხებს, მესამე (L რედაქცია) გიორგი მთანმიდლის რედაქციაა (ხელნაწერები: A-584 (E) და A-34 (F); მეოთხე (S რედაქცია) – ეფრემ მცირისეული, რომელიც გამოცემულია სამი ხელნაწერის მიხედვით: A-137 (G), A-677 (H) და K-4 (I).

გამოცემის წინასიტყვაობაში ა. შანიძე აღნიშნავს, რომ „გამოყენებული ხელნაწერების უმეტესობა თბილისშია დაცული, ერთია ქუთაისში (C), ერთი ლენინგრადში (I) და ერთიც საბერძნეთში, ათონის ქართველთა მონასტერში (D). უკანასკნელის ფოტოპირები, ჩემი თხოვნით, გამოგზავნა ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორმა რობერტ ბლეიკმა, რომელსაც ამისთვის უღრმეს მადლობას მოვახსენებ... დიდად სამწუხაროა, რომ ხელი არ მიგვიწვდებოდა ორ ხელნაწერზე, რომლებიც დაცულია სინას მთაზე (ეგვიპტეში), და რომლებიც მე-10 საუკუნეშია გადაწერილი: ერთი 974 წელს (ცაგარ. №17; ჯავხ. № 39) და მეორე 977 წელს (ცაგარ. №16, ჯავხ. №31)“ (შანიძე, იქვე).

აქ დასახელებული იმ ორი ხელნაწერის მიხედვით, რომლებზეც 1950 წლის გამოცემისთვის ა. შანიძეს და ილ. აბულაძეს ხელი არ მიუწვდებოდათ, „საქმე მოციქულთას“ ტექსტი 1955 წელს გამოსცა ბელგიელმა ქართველოლოგმა ჟერარ გარიტმა (Garitte, 1955). ეს ხელნაწერებია: O/Sin.Geo.58/31/60 (977 წ., გარიტის გამოცემის A ნუსხა) და O/Sin.Geo.39 (974 წ., გარიტის გამოცემის B ნუსხა)³. ეს ნუსხები უთუოდ ათონამდელ რედაქციას ეკუთვნის, მაგრამ რამდენად ეთანხმება ილ. აბულაძის მიერ განსაზღვრულ a ან b რედაქციებს, ჯერჯერობით დადგენილი არ არის. ა. შანიძე გამოთქვამს ვარაუდს, რომ O/Sin.Geo.39-ის ტექსტი (გარიტის გამოცემის B ხელნაწერი) b რედაქციისა უნდა იყოს (მეცნიერის ვარაუდი ეფუძნება მხოლოდ ივ. ჯავახიშვილის სინურ ხელნაწერთა აღწერილობაში წარმოდგენილ მწირ მასალას).

ამრიგად, არსებობს „საქმე მოციქულთა“ ტექსტის ორი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი გამოცემა და ორივე გამოცემისთვის სულ გამოყენებულია 11 ხელნაწერი. „საქმე მოციქულთას“ ძველი ქართული თარგმანის ტექსტის კრიტიკული გამოცემა, რომელიც ყველა მნიშვნელოვანი ხელნაწერის მონაცემებს ასახავდა და ტექსტის თარგმნა-რედაქტირების ეტაპებისა და თარგმანის წარმომავლობის დადგენისთვის აუცილებელ ტექსტურ მასალას მოგვცემდა, ჯერჯერობით არ გვაქვს. „სამოციქულოს“ ძველი ქართული თარგმანის ტექსტის შემცველი ყველა ხელნაწერი დღემდე არ არის შესწავლილი, მათმა შესწავლამ კი შეიძლება ახალი მასალები გამოავლინოს. გარდა ამისა, ტექსტი შესაბამისი დღესასწაულების საკითხავების სახით დაცულია უძველეს ქართულ ლექციონარებშიც, რომლებიც ამ მხრივ, ასევე, არ არის შესწავლილი – ლექციონარების საკითხავები არ არის შედარებული დღემდე გამოყოფილ რედაქციებთან და არ არის განსაზღვრული მათი რედაქციული კუთვნილება. შესასწავლია სხვა ლიტურგიკულ კრებულებში („სანელინდო სამოციქულო“, „გამოკრებული სამოციქულო“, „რიგის სამოცი-

³ ჟ. გარიტმა სინური ხელნაწერების ტექსტი შეუდარა მის ხელთ არსებულ ათონური N42 ხელნაწერის 12 გვერდის ფოტოს (Ivir.georg.42) და სინური ლექციონარის (O/Sin.Geo.37) საკითხავებსაც (Garitte, 1955, pp. 175-183).

ქულა“ და სხვ.) წარმოდგენილი საკითხავებიც და ორიგინალურ თუ ნათარგმნ თხზულებებში წარმოდგენილი ციტატებიც. ამჟამად შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის დაფინანსებით მიმდინარეობს მუშაობა პროექტზე (FR-21-7518),⁴ რომელიც სწორედ ამგვარი გამოცემის მომზადებას ისახავს მიზნად.

პროექტის ერთ-ერთ ამოცანას „საქმე მოციქულთას“ ძველი ქართული თარგმანის ტექსტის შემცველი ხელნაწერების მოძიება, მათი კოდიკოლოგიური შესწავლა და კატალოგიზაცია წარმოადგენს. ამ მიზნით დამუშავდა ქართულ ხელნაწერთა კოლექციების აღწერილობები (A, S, H, Q ფონდები, საქართველოს რეგიონებსა და უცხოეთში დაცული ხელნაწერების კატალოგები, ზოგ შემთხვევაში თავად ხელნაწერები ან მათი ფოტოასლები); შემუშავებულ იქნა აღწერილობის სქემა, რომლის მიხედვითაც შეიკრიბა ინფორმაცია „საქმე მოციქულთას“ ტექსტის შემცველი ხელნაწერების შესახებ შემდგომში მათი კატალოგიზირების მიზნით. შედგა 90-ე მეტი ხელნაწერის მონაცემების ამსახველი ბარათი, რომელიც მოიცავს მანუსკრიპტის როგორ არქეოგრაფიულ, ისე ანალიტიკურ აღწერილობას; გამოვლინდა ხელნაწერები, რომლებიც დღემდე არ ყოფილა გამოყენებული „საქმე მოციქულთას“ ტექსტის კვლევისთვის და რომელთა გათვალისწინება აუცილებლად უნდა მოხდეს პროექტის შემდგომ ეტაპზე დაგეგმილი ტექსტოლოგიური კვლევის დროს.

ხელნაწერთა აღწერილობის შედგენისას, გარდა არქეოგრაფიული პარამეტრებისა (როგორცაა ფონდისა და კოლექციის შიფრი, ხელნაწერის თარიღი, საწერი მასალა, ფურცელთა რაოდენობა, ზომები, ანბანის სახეობა, მელანი, ნაწერის სვეტების რაოდენობა, პაგინაცია, გადანერის ადგილი, გადამწერი, მომგებელი, გაფორმება და კოდექსის დღევანდელი მდგომარეობა, ანდერძები, მინაწერები და სხვ.), განსაკუთრებულ ყურადღებას ვაქცევდით ხელნაწერი წიგნის სტრუქტურას, მის შედგენილობას და კრებულში წარმოდგენილ ახალი აღთქმის წიგნთა რიგს, რადგან „სამოციქულოს“ ქართულ ხელნაწერებში, ისევე როგორც ბერძნულ და სხვაენოვან კოდექსებში, წიგნთა თანმიმდევრობა სხვადასხვანაირია: დასტურდება ორგვარი რიგი და, შესაბამისად, ხელნაწერები ორ ნაწილად ჯგუფდება: 1. კოდექსები, რომლებიც შეიცავს ქართული თარგმანის ძველ, წინათონურ რედაქციებს – აქ ჯერ პავლეს ეპისტოლეებია წარმოდგენილი, შემდეგ მოციქულთა საქმეები და ბოლოს კათოლიკენი 2. კოდექსები, რომლებიც შედარებით გვიანდელია (მე-11 და მომდევნო საუკუნეები) და ათონური და პოსტათონური პერიოდის რედაქციების ტექსტს შეიცავს; მათში „საქმე მოციქულთა“ უსწრებს ეპისტოლეებს და ასეთი რიგი გვაქვს: „საქმე მოციქულთა“, „კათოლიკე ეპისტოლენი“ და „პავლენი“.⁵

ქართულ ხელნაწერთა კოლექციების დამუშავებისას გამოიკვეთა, რომ შესწავლილთაგან არცერთი კოდექსი არ შეიცავს მხოლოდ „საქმე მოციქულთას“

⁴ პროექტი FR-21-7518: „საქმე მოციქულთას“ ძველი ქართული თარგმანის კრიტიკული ტექსტის გამოსაცემად მომზადება“; შესრულების ვადა: 15.03-2022–15.03.2025; პროექტის სამეცნიერო ხელმძღვანელი დ. თვალთვაძე, ძირითადი შემსრულებლები: დ. თვალთვაძე, ს. სარჯველაძე, ე. გიუნაშვილი, თ. ჯიქურაშვილი.

⁵ შევნიშნავთ, რომ კრებულებში წიგნთა თანმიმდევრობა შეიძლება გამოყენებული იქნეს რედაქციებისა და თარგმანის მიახლოებითი თარიღის განსაზღვრისთვის.

ტექსტს (თუ არ ჩავთვლით ფრაგმენტულ ხელნაწერებს, სადაც ამის მიზეზი ხელნაწერი წიგნის მთლიანობის დარღვევა-დაზიანებაა). „საქმე მოციქულთას“ ტექსტი შეტანილია კრებულებში, რომლებიც თავისი შინაარსით, სტრუქტურითა და დანიშნულებით სხვადასხვანაირია: ესენია:

1. **ბიბლიური კრებული** („სამოციქულო“; „სახარება-სამოციქულო“; ახალი აღთქმის კრებული).

2. **ლიტურგიკული კრებული** (ლექციონარი; სანელინდო სამოციქულო/რიგის სამოციქულო/ გამოკრებული სამოციქულო; გულანი; ძველი და ახალი აღთქმის საკითხავების კრებული)⁶.

3. **ეგზეგეტიკური კრებული** (მხოლოდ „სამოციქულოს თარგანება“ ან „სამოციქულოს თარგანება“ და ახალი აღთქმის რომელიმე სხვა წიგნის თარგმანება (მაგ., „სახარების თარგმანება“ და „სამოციქულოს თარგმანება“/„სამოციქულოს თარგმანება“ და „იოანეს გამოცხადების თარგმანება“).

ტრადიციულად, „საქმე მოციქულთა“ წარმოადგენს იმ ბიბლიური კრებულის ნაწილს, რომელიც „სამოციქულოს“ სახელითაა ცნობილი და მოციქულთა საქმეებს და ეპისტოლეებს (7 კათოლიკე ეპისტოლე და პავლეს 14 ეპისტოლე) აერთიანებს. ქართულში „მოციქულ“ სიტყვისაგან (რაც წარვლინებულს, წარგზავნილს ნიშნავს) დანიშნულების სა-ო კონფიქსით ნაწარმოები სიტყვა „სა-მოციქულ-ო“, კარგად აღნიშნავს წიგნის დანიშნულებას – ეს არის წიგნი, რომელშიც მოციქულთა მისიონერული საქმიანობა და მათი მოძღვრებაა გადმოცემული (დანელია, 1983:193). ქრისტეს მოციქულების მოღვაწეობასთან დაკავშირებული ტექსტების ამ კრებულის სტრუქტურა იმთავითვე არ მოიაზრებდა „იოანეს გამოცხადებას“ და ოთხ სახარებას, რომელიც ცალკე კრებულის („ოთხთავის“) სახით უფრო ადრე ჩამოყალიბდა.

„სამოციქულოს“ შემადგენლობაში შემავალ იმ წიგნს, რომელიც მოგვიტხრობს ქრისტეს ამალლებისა და სულთმოფენის შემდეგ მისი მონაფეების (მოციქულების) სამისიონერო მოღვაწეობის ამბავს (ბერძ. Πράξεις των Αποστόλων), ძველ ქართულ ხელნაწერ ტრადიციაში მოიხსენიებენ შემდეგი სახელწოდებით: „საქმე წმიდათა მოციქულთა“/„საქმე მოციქულთა“/„საქმენი მოციქულთანი“/„საქმენი“. ერთ ათონურ ხელნაწერში (963-969 წწ) მის სათაურად დასტურდება ბერძნული სახელწოდების (Πραξάπιστοις) ტრანსლიტერაციით მიღებული „პრაქს აბუტოლო“: „დაესრულა პრაქს აბუტოლო. დიდებაჲ შენდა, ღმერთო“ (Ivir.georg.42,222r). საინტერესოა, რომ XII საუკუნის ხელნაწერის მომგებელი თავის ანდერძში „საქმე მოციქულთას“ „მომოსვლათა“ წიგნად მოიხსენიებს: „სახელითა ღმრთისაჲთა და მეოხებითა წმიდისა ღმრთისმშობელისაჲთა და პატიოსნისა ჯუარისაჲთა, მოვიგე წმიდაჲ ესე და სულთა განმანათლებელი მიმოსლვათა თარგმანი მე, უღირსმან და ცოდვათა შინა განფრდილმან მიქაელ...“ (Jer.Geo.16,280v).

„საქმე მოციქულთას“ ტექსტი „სამოციქულოში“. „საქმე მოციქულთას“, კათოლიკე ეპისტოლეებისა და პავლეს ეპისტოლეთა ტექსტების შემცველი კრე-

⁶ ბოლო ხანებში „საქმე მოციქულთას“ საკითხავები გამოვლინდა სახარება-ოთხთავის ზოგიერთ ხელნაწერზე (H-1741; O/Sin.Geo.19) დართულ განგებაშიც (ჩიტუნაშვილი, 2023).

ბულის სახელად „სამოციქულო“ (resp. „ნიგნი სამოციქულო“) ძველ ქართულ სამნიგნობრო ტრადიციაში, როგორც ჩანს, ადრევე დამკვიდრა (საფარაუდოდ, „ოთხთავის“ პარალელურად, რომელიც ასევე კრებულია). მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს: „დადვა მონასტერსა მას შინა წმიდაჲ სახარებაჲ და წიგნი სამოციქულო“ (ილარიონ ქართველის ცხ.); „რათა არა მეორედ თარგმნილად შეირაცხოს წიგნი სამოციქულო“ (ეფრემ მცირე); „წინა-დაიდვა ოდესმე წიგნი სამოციქულო წარკითხვად და რაჟამს დაასრულის, ნიშანი დასუის ბოლოსა წიგნისასა. ხოლო მოქცევასა წელიწდისასა მით ნიშნითა აღვთუალეთ: ოცდაოთხ-ჯერ წარეკითხა“ (დავით აღმაშენებლის ცხ.). „სამოციქულოს“ რამდენიმე ხელნაწერში შემორჩენილია არსენ იყალთოელის იამბიკო, რომლის კიდურწერილობა გვაძლევს ნაკითხვას „წიგნი სამოციქულო“ (A-137,18v).⁷

წიგნს რომ სწორედ „სამოციქულო“ ერქვა, დასტურდება ძველი ხელნაწერების ანდერძებითაც. მაგალითად: „დავჩხრიკე წმიდაჲ ესე სულთა განმანთლებელი წიგნი სამოციქულო“; „მოვიგე წმიდაჲ ესე წიგნი სამოციქულო“; „შევწირენ წიგნი სამოციქულო“... თუმცა, ცხადია, საკუთარი სახელი ჰქონდა მის შემადგენელ ბიბლიურ წიგნებსაც: („საქმე წმიდათა მოციქულთა“/ „საქმე მოციქულთა“/ „საქმენი“; „პავლენი“ / „პავლე“/ „პავლე მოციქულის ეპისტოლენი“; „კათოლიკენი“ / „კათოლიკე ეპისტოლეები“).

„წიგნი სამოციქულო“ სახელით ცნობილი ხელნაწერების რაოდენობა ალბათ ბევრად მეტი იყო, ვიდრე დღეს ჩვენამდე მოღწეული ოცამდე კოდექსია, რომელთაგან აქამდე ტექსტის კრიტიკული გამოცემისთვის მხოლოდ 10 ხელნაწერი იყო გამოყენებული. მათგან ხუთი წინათონური რედაქციის ნუსხაა, ორი – გიორგისეული, სამი კი – ეფრემ მცირის რედაქციისა.⁸ ესენია:

1. O/Sin.Geo.39, 974 წლის ხელნაწერი, რომელიც შეიცავს პავლეს ეპისტოლეებს, საქმე მოციქულთას, კათოლიკე ეპისტოლეებს ამ თანმიმდევრობით. ფ. გარიტის გამოცემაში (Garitte, 1955) იგი აღნიშნულია B ლიტერით.

2. O/Sin.Geo.58-31-60, 977 წელს გადაწერილი ნუსხა, რომელშიც წარმოდგენილია პავლეს ეპისტოლეები, საქმე მოციქულთა, კათოლიკე ეპისტოლეები (ფ. გარიტის გამოცემის A ხელნაწერი (Garitte, 1955). ამავე ხელნაწერის ნაწილი აღმოჩნდა სინის მთის წმინდა ეკატერინეს მონასტერის ახალ კოლექციაში აღმოჩენილი 13-ფურცლიანი ფრაგმენტი N/Sin.Geo.8, რომელიც გამოცემაში გამოყენებული არ არის.

3. S-407. X საუკუნის მანუსკრიპტი, რომელიც შეიცავს პავლეს ეპისტოლეებს, საქმე მოციქულთას და კათოლიკე ეპისტოლეებს. ილ. აბულაძის გამოცემაში ეს ხელნაწერი არის C რედაქციის A ნუსხა (აბულაძე, 1950).

⁷ იქვე შემონახულია ეფრემ მცირის იამბიკოც, სადაც „წიგნი სამოციქულო“ სიბრძნის სახლად იწოდება, რომლის იატაკი ლუკას მიერ აღწერილი ქრისტეს მოციქულთა საქმეებია, შვიდი სვეტი – იაკობის, პეტრეს, იოვანეს და იუდას კათოლიკე ეპისტოლეები, ხოლო პავლეს 14 ეპისტოლე – სახურავი, რომელიც აკვირგვინებს ნაგებობას ოქროცხე-ბული მენაკებით (A-137,18v).

⁸ აქ წარმოდგენილ ჩამონათვალში შეტანილი არ არის ი. აბულაძის გამოცემაში გამოყენებული წინათონური b რედაქციის კიდეც ერთი ხელნაწერი Kut.176, რომელიც სხვა ტიპის კრებულია (იხ. ქვემოთ).

4. S-398 (+A-369 ფრაგმენტი), X საუკუნის ნაკლული ხელნაწერი. შემონახულია პავლეს ეპისტოლეები, საქმე მოციქულთა და აკლია კათოლიკე ეპისტოლეები. ილ. აბულადის გამოცემაში ის აღნიშნულია K ლიტერით და C რედაქციის ნუსხას წარმოადგენს (აბულაძე, 1950).

5. Ivir.georg.42; 963-969 წლებში გადაწერილი სამოციქულოს კოდექსი, რომელშიც ახალი აღთქმის წიგნები წარმოდგენილია შემდეგი თანმიმდევრობით: პავლეს ეპისტოლენი, საქმე მოციქულთა, კათოლიკე ეპისტოლეები. ეს არის ილ. აბულადის გამოცემის B რედაქციის D ხელნაწერი (აბულაძე, 1950).

6. A-584. 1083 წელს გიორგი ხუცესმონაზონის მიერ გადაწერილი ხელნაწერი, რომელშიც წიგნების ასეთი თანმიმდევრობით გვაქვს: საქმე მოციქულთა, კათოლიკე ეპისტოლენი, პავლეს ეპისტოლენი. ილ. აბულადის გამოცემაში L რედაქციის E ხელნაწერი (აბულაძე, 1950).

7. A-34 XIII საუკუნის კრებული. მასში შეტანილია საქმე მოციქულთა, კათოლიკე ეპისტოლეები, პავლეს ეპისტოლეები ამ თანმიმდევრობით. ილ. აბულადის გამოცემაში ეს ხელნაწერი L რედაქციის F ნუსხაა (აბულაძე, 1950).

8. A-677 XI-XII საუკუნეებით დათარიღებული მანუსკრიპტი, რომელიც შეიცავს საქმე მოციქულთას, კათოლიკე ეპისტოლეებს და პავლეს ეპისტოლეებს. ილ. აბულადის გამოცემაში T რედაქციის H ხელნაწერია (აბულაძე, 1950).

9. K-4 (K-12; G 117; პეტერბურგი) XIII საუკუნის ხელნაწერი. მასში წიგნების რიგი ასეთია: საქმე მოციქულთა, კათოლიკე ეპისტოლენი და პავლეს ეპისტოლენი. ილ. აბულადის გამოცემაში ხელნაწერი I ლიტერითაა აღნიშნული და განეკუთვნება T რედაქციას (აბულაძე, 1950).

10. A-137, XIII-XIV საუკუნეების კრებული, რომელშიც წარმოდგენილია საქმე მოციქულთა, კათოლიკე ეპისტოლეები და პავლეს ეპისტოლეები. ილ. აბულადის გამოცემის მიხედვით T რედაქციის G ნუსხაა (აბულაძე, 1950).

გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი 10 ხელნაწერისა, ქართულ ხელნაწერთა შორის გამოვლინდა „სამოციქულოს“ კიდევ რამდენიმე კოდექსი, რომელიც შეიცავს ახალი აღთქმის სამივე წიგნს – საქმე მოციქულთას, პავლეს ეპისტოლეებს და კათოლიკე ეპისტოლეებს სრულად ან ფრაგმენტულად, ანუ წარმოადგენს „სამოციქულოს“ ხელნაწერს. მათი ნაწილი გვიანდელია, თუმცა მათ შორის არის X-XIII საუკუნეების ხელნაწერებიც, რომლებშიც დაცული „საქმე მოციქულთას“ ტექსტი შესწავლილი არ არის. ასეთია მაგალითად: Ivir.georg.78, XI საუკუნის ხელნაწერი, რომელიც შეიძლება გადაწერილი იყოს გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფიდან. მასში წარმოდგენილია საქმე მოციქულთა, პავლეს ეპისტოლენი და კათოლიკე ეპისტოლეები ევთალეს სტიქომეტრიის თანხლებით. „საქმე მოციქულთას“ არსებულ პუბლიკაციებში ეს ხელნაწერი გამოყენებული არ არის, რადგან იმხანად ივირონის მონატერში დაცული ქართულ ხელნაწერები გამომცემლებისთვის ხელმიუწვდომელი იყო.

იმავე მიზეზით არ არის შესწავლილი ივირონის მონასტრის ბიბლიოთეკაში დაცული XII-XIV საუკუნეებით დათარიღებული კოდექსი Ivir.georg.19, რომელშიც სამოციქულოს წიგნთა წინაათონური ვერსიებისთვის დამახასიათებელი რიგი გვაქვს (პავლენი, საქმე, კათოლიკენი), თუმცა, ეს a priori არ ნიშნავს, რომ სამოციქულოს ტექსტიც იმავე რედაქციისაა. რომელი რედაქციის ტექსტია მასში

დაცული მხოლოდ ტექსტოლოგიური კვლევისას სხვა რედაქციებთან კოლაციის შემდეგ დადგინდება.

აქამდე საგანგებოდ არ ყოფილა შესწავლილი ქართულ ხელნაწერთა იერუსალიმურ კოლექციაში დაცული „სამოციქულოს“ ხელნაწერები, რომელთა შორის ყურდლებას იქცევს რ. ბლეიკის მიერ XI-XII საუკუნეებით დათარიღებული კოდექსები Jer.Geo.82 და Jer.Geo.94, რომლებიც მას მარხვის ციკლისთვის განკუთვნილი სამოციქულოს საკითხავების შემცველი ერთი ხელნაწერის, „ტრიოდონის“, ნაწილებად მიაჩნია (Blake, 1924: 115; 118), სინამდვილეში კი Jer.Geo.94/82 არის სამოციქულოს კოდექსი, რომელშიც „საქმე მოციქულთას“ მთელი ტექსტია თანმიმდევრულად წარმოდგენილი შესაბამისი ლიტურგიკული მითითებებით. კოდექსი, რომელშიც ახალი აღთქმის წიგნები დალაგებულია წინათონური პერიოდისთვის დამახასიათებელი რიგით („პავლენი“, „საქმენი“ და „კათოლიკენი“), პალეოგრაფიული მახასიათებლებითაც მეთე საუკუნის ნუსხებს უდგას გვერდით. დ. ჩიტუნაშვილის აზრით (ჩიტუნაშვილი, 2023, ა), მისი გადამწერი, იგივე პირია, რომელმაც 963-969 წლებში ულუმბოში სამოციქულოს ის ხელნაწერი გადანუსხა, რომელიც ამჟამად ივირონის მონასტერის ქართულ ხელნაწერთა კოლექციაში 42-ე ნომრად ინახება (Ivir.georg.42). ამ ორი ხელნაწერის გადამწერის ხელი და წერის მანერა, მართლაც ერთნაირი ჩანს, რაც იძლევა იმის საშუალებას, რომ Jer.Geo.94/82 მეთე საუკუნის 60-იანი წლების მახლობლად შექმნილ კოდექსად მივიჩნიოთ, ეს კი ცალსახად ნიშნავს, რომ იგი წინათონური რედაქციის შემცველი ნუსხაა, სავარაუდოდ, იმავე 9 რედაქციისა, რაც Ivir.georg.42-ში გვაქვს დაცული. თუმცა ამ ვარაუდის სისწორე საბოლოოდ მათი შედარების შედეგად უნდა დადგინდეს.

ამავე კოლექციაში საინტერესო ხელნაწერია Jer.Geo.19, რომელიც XII-XIII საუკუნეებს განეკუთვნება და თითქმის სრულად შეიცავს სამივე წიგნს: იწყება „საქმე მოციქულთას“ მე-2 თავის 24-ე მუხლით, რასაც მოსდევს კათოლიკე ეპისტოლენი და პავლეს ეპისტოლეები ევთალეს სტრიქომეტრიის დანართი ტექსტების თანხლებით. რ. ბლეიკის აზრით, ტექსტი გიორგი ათონელის რედაქციისაა (Blake, 1924:51). გამოცემებში ხელნაწერი გამოყენებული არ არის, ამდენად მისი რედაქციულობის შესახებ გამოთქმული მოსაზრება ვერიფიცირებას საჭიროებს.

ასევე გიორგი მთაწმიდლის რედაქციის ხელნაწერად მიაჩნია რ. ბლეიკს XIV-XV საუკუნეების⁹ Jer.Geo.129 ხელნაწერიც (Blake, 1924:135), რომელიც ამ კუთხით საგანგებოდ შესწავლილი არ ყოფილა. მასში დაცულია საქმე მოციქულთას, პავლეს ეპისტოლეებისა და კათოლიკე ეპისტოლეების ტექსტი ევთალეს სტრიქომეტრია და საკითხავების ინდექსი.

განსაკუთრებით საინტერესოა სინის მთაზე წმ. ეკატერინეს მონასტერში 1975 წელს აღმოჩენილი ფრაგმენტები, რომელთაგან ერთი N/Sin.Geo.8 – 977 წლის ხელნაწერის O/Sin.Geo.58-31-60-ის ნაწილი აღმოჩნდა (სინური ხელნაწერების კატალოგი, 2005), ასევე XI საუკუნის ხელნაწერის ფრაგმენტი N/Sin.Geo.9, რომელშიც ამჟამად შემორჩენილია მხოლოდ საქმე მოციქულთას 7:23- 26:3 მუხლები, მაგრამ, სავარაუდოდ, „სამოციქულოს“ მთლიანი კოდექსის ნაწილია და დასადგენია, რომელი რედაქციის ტექსტია მასში შემონახული.

⁹ ალ. ცაგარელი ხელნაწერს XII-XIII საუკუნეებით ათარიღებს (Цагарели, 1888, с. 155).

საინტერესოა, რომ „ნიგნი სამოციქულო“, როგორც მოციქულთა საქმეთა და ეპისტოლეთა კრებული, არსებობს გვიანდელ პერიოდამდე, რასაც მოწმობს XVIII საუკუნის რამდენიმე ხელნაწერი (მაგ.: 1703 წლის H-971 ნუსხა – შეიცავს საქმეს, კათოლიკეს, პავლეს დანართებით; ასეთივე შედგენილობისაა 1755 წელს გადაწერილი ხელნაწერი Jer.Geo.115, რომელიც შეიძლება ბაქარის (1743 წ.) ბიბლიიდან იყოს გადაწერილი (მდრ. ხელნაწერი S-2572, რომელიც იმავე გადამწერს (ნიკოლოზ ჩაჩიკაშვილს) გადაუწერია მოსკოვის 1765 წლის გამოცემიდან 1771 წელს).

„საქმე მოციქულთას“ ტექსტი კრებულში „სახარება-სამოციქულო“. მოციქულთა სამისიონერო საქმიანობასთან დაკავშირებული სამი ნიგნი (საქმეები, პავლენი და კათოლიკენი), ყველაზე ხშირად ცალკე, ახალი აღთქმის სხვა ნიგნებისგან დამოუკიდებლად „სამოციქულოშია“ წარმოდგენილი (20 ხელნაწერი), მაგრამ იმის გამო, რომ ისინი მჭიდრო კავშირშია ახალი აღთქმის კანონის სხვა ნიგნებთან, განსაკუთრებით კი სახარებებთან, გასაკვირი არ არის, ისეთი კრებულის გაჩენა, რომელშიც გაერთიანებულია „სახარება-ოთხთავი“ და „სამოციქულო“. ასეთ კრებულს „სახარება-სამოციქულო“ ეწოდება. ერთ-ერთი ასეთი კრებულია XI საუკუნის პირველ ნახევარში (1022-1031 წწ.)¹⁰ კონსტანტინოპოლოში შექმნილი კოდექსი Kut.176, რომელიც ოთხთავს, პავლეს ეპისტოლეებს, საქმე მოციქულთას და, სავარაუდოდ, კათოლიკე ეპისტოლეებსაც აერთიანებდა.¹¹ ხელნაწერი დაშლილი და ბოლონაკლულია. გამორიცხული არ არის, ეს კრებული „ახალი აღთქმის“ სრული კრებულიც ყოფილიყო (ხელნაწერს აკლია „საქმე მოციქულთას“ ბოლო ნაწილი და „კათოლიკენი“ მთლიანად (ტექსტი წყდება ლუე რვეულზე), რომელსაც შეიძლება „გამოცხადებაც“ მოჰყვებოდა. კოდექსის დღევანდელი მდგომარეობა გადაჭრით ამის მტკიცების საშუალებას არ იძლევა.

ქართულ ხელნაწერთა შორის გვაქვს კიდევ ერთი მსგავსი ბიბლიური კრებული, რომელშიც სამოციქულო და ოთხთავია გაერთიანებული, ოღონდ სხვა რიგით – ჯერ სამოციქულო, მერე – სახარებები. ესაა XVI საუკუნის ეტრატიხ ხელნაწერი A-482, რომელშიც წარმოდგენილია საქმეები, კათოლიკენი, პავლენი, სახარებანი ამ რიგით: საქმე მოციქულთა (15v-60 r); კათოლიკე ეპისტოლენი (61v-65v); პავლეს ეპისტოლენი (86v-190v); მათეს სახარება (208r-379v); მარკოზის სახარება (253r-279r); ლუკას სახარება (283r-242v) და იოანეს სახარება (345v-379v). „საქმე მოციქულთას“ და ეპისტოლეებს უძღვის (5r-14v) ევთალეს სტიქომეტრიის დანართი ტექსტები („პირველ სიტყუაჲ საქმისათჳს მოციქულთაჲსაჲ და უწყებაჲ განწესებისათჳს თავთაჲსა; სიტყუაჲ ბ – ნიგნისა ამისთჳს, რომელ არს საქმე მოციქულთაჲ; მიმოსლვაჲ პავლესი; განწესებაჲ თავთა წმიდათა მოციქულთა საქმისაჲ; იამბიკონი მოციქულთა საქმისა და მათთა მათ კათოლიკეთა და პავლეს ეპისტოლეთანი ბერძულიდან თარგმნილი ეფრემ მცირაჲსანი და ეფრემ მცირის და არსენ იყალთოელის ორიგინალური იამბიკოები); სახარებებს წინ უძღვის ევსები კარპიანიეს ეპისტოლე (205r-v); „თავნი“ (სათაურთა სარჩევი) და ერთვის „ზანდუკი სახარებისა საძიებლისაჲ საწელიწდოჲ“).¹²

¹⁰ Skhirtladze-Kldiashvili, 2022, pp. 311-397.

¹¹ ხელნაწერი ილ. აბულაძის გამოცემაში აღნიშნულია C ლიტერით და b რედაქციის ნუსხას წარმოადგენს.

¹² კრებულში წარმოდგენილი სახარებების ტექსტი გიორგი მთაწმიდელის რედაქციისა.

სამოციქულოს არსებულ გამოცემებში A-482 ხელნაწერი გამოყენებული არ არის (ტექსტი, სავარაუდოდ, **Θ** რედაქციისა). ამ ხელნაწერის შემწირველის ანდერძში წიგნის სახელწოდებაცაა დასახელებული: „შემოგწირეთ პატიოსნისა თულით მურასაჲ სახარებაჲ-სამოციქულო“ (A-482, 395v). წიგნი სახარება-სამოციქულოდ მოიხსენიება XVII საუკუნის ერთ-ერთ-მინაწერშიც: „დავისხენ სახარება-სამოციქულო ესე ისპანს“ (A-482, 395v).¹³

„სახარება-ოთხთავი“ და „სამოციქულო“ ერთი კრებულის ნაწილებად არის მოაზრებული 1719 წელს გაბრიელ საგინაშვილის მიერ გარეჯის იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში ნუსხურად ორ ტომად გადაწერილ კრებულში, რომელიც დღეს Q ფონდში ინახება (Q-85 და Q-86). Q-85-ის თეთრტყავადაკრული ყდის ყუაზე ამოტივიფრულია წიგნის სახელი „EVANGELII“, ხოლო Q-86-ის ასეთივე ყდის ყუაზე – „APOSTOLI“. თუმცა, გადამწერი თავის ანდერძში ამ წიგნებს ქართული სახელწოდებით „სახარებად“ და „სამოციქულოდ“ მოიხსენიებს: „...აღწერე წმიდაჲ ესე სულთა განმანათლებელი სახარებაჲ და სამოციქულო მამისა ჩუენისა ხარიტონის და მოძღურისა და მასწავლელისაჲ უფლისა ჩემისა დიდისა ორბელისძის ბესარიონის ბრძანებითა, ვეცადე დიდად სიმართლესა და ჴელს, მაგრამ ლეკთაგან გვეშინოდა, თუ რა უცბად მენეროს, ნუ დამწყევლით, გვედრები...“ (Q-85, 171v).¹⁴

„საქმე მოციქულთას“ ტექსტი ახალი აღთქმის სრული კრებულის ხელნაწერებში. ასეთი კრებულები გვიანდელია (არ არის გამორიცხული, მომდინარეობდეს ბეჭდური გამოცემებიდან). ერთ-ერთია XVIII საუკუნის ხელნაწერი A-909, რომელიც ვახტანგ მეექვსის ბრძანებით გადაწერილია სიონის დეკანოზის შვილს, კერძოდიაკონ გაბრიელს. როგორც ანდერძიდან ირკვევა, ეს მაშინ მომხდარა, როცა ვახტანგი „საქართველოს გამგე“ იყო (1712 წლამდე). გადამწერის ანდერძის მიხედვით, წიგნი სახარება-სამოციქულოსთან ერთად შეიცავდა „იოანეს მოხილვას“ და „დავითს“: „ნებითა ღმრთისათა და ბრძანებითა საქართველოს გამგის პატრონის ვახტანგისითა მე ფრიად ცოდვილმან და ყოველთა კერძოდიაკონთა უნარჩევსმან სიონთა ღვთისმშობლის დეკანოზის შვილმან გაბრიელ აღწერე

¹³ როგორც აღვნიშნეთ, ასეთი ბიბლიური კრებული ძველ ხელნაწერებში შედარებით იშვიათად გვხვდება. შეიძლება ასეთი იყოს ქუთაისში დაცული კიდევ ერთი ხელნაწერი: Kut.261 (XIII-XIV სს.), რომელშიც წარმოდგენილია ოთხთავი, პავლეს ეპისტოლეები, საქმე მოციქულთა, სავარაუდოდ, იყო კათოლიკე ეპისტოლეებიც, რომელიც დღეს დაკარგულია – კრებული თავბოლო-ნაკლული და ძლიერ დაზიანებულია. ქუთაისის ხელნაწერების აღწერილობა ძალიან მწირ ცნობებს იძლევა ხელნაწერების შინაარსზე, ამიტომ მისი ადგილზე შესწავლის გარეშე, ძნელი სათქმელია, რასთან გვაქვს საქმე – ახალი აღთქმის წიგნებთან თუ ლიტურგიკულ კრებულთან, რომელშიც ამ წიგნებიდან საკითხავებია შეტანილი.

¹⁴ კრებულს „აპოსტოლედ“ მოხსენიებს 1703 წელს მოსკოვში გადაწერილი ერთი ხელნაწერის გადამწერიც: „დიდება ღმერთსა ყოვლისა არაარსისა დამაარსებელსა, რომლისა ძლით სრულ ვყავ წმიდაჲ ესე წიგნი აპოსტოლე აღწერად საქართველოს ხელმწიფის კარის დეკანოზის პეტრეს შვილმან, ფრიად ცოდვილმან და ყოველთა მწერალთა უმრწემესმან კავკასიქემ დიმიტრიმ ქალაქსა დიდსა სამეფოსა მოსკოვს, მპყრობელობასა პეტრე ალექსის შვილისასა. ქორონიკონს ტყა, ნოენბერსა გასულს ით“ (H-971, 254v).

წმიდაა და სულთა განმნათლებელი სახარებაჲ-სამოციქულოჲ, იოანეს მოხილვა და დავითი ესე. უწყის უფალმან გაკრძალვით ვსწერე და თუ რამ მცდარ ვიყო, ნუ მწყევთ. გვედრები, უფალნო, მრავალმცა არიან წელნი ცხოვრებისა ძისა მეფისა ვახტანგისნი“ (A-910, გვ. 90).

ამჟამად A-909-ში სახარებები არ არის, მასში წარმოდგენილია: საქმე მოციქულთა, კათოლიკე ეპისტოლენი, პავლეს ეპისტოლენი, იოანეს გამოცხადება; უძღვის ევთალეს სტიქომეტრია და ერთვის „ზანდუკი საწელიწდო“. გადამწერის ანდერძში დასახელებული „დავითი“ კი დაცული გვაქვს A-910 ხელნაწერში, რომელსაც ასევე ახლავს გადამწერ გაბრიელის ანდერძი¹⁵. გამოცემებში ეს ხელნაწერი გამოყენებული არ არის, ამიტომ ტექსტის რედაქციულობა დადგენილი არაა (სავარაუდოდ, გიორგი მთაწმიდლის რედაქციისა). მ. ჯანაშვილის აზრით (Джанашвили, 1908, с. 164-170), ტექსტი ახლოს დგას A-345 (იგივე S-1138) ხელნაწერთან, ანუ C რედაქციის K ნუსხასთან).

შეიძლება ახალ აღთქმას სრულად შეიცავდა XVIII საუკუნის კიდევ ერთი ხელნაწერი – H-664. აღწერილობის მიხედვით, 341-ფურცლიან ამ კოდექსში „საქმე მოციქულთას“ ტექსტი და „იოანეს გამოცხადება“ წარმოდგენილი, რომელსაც ერთვის „საძიებელი წმიდისა სამოციქულოსი“ (5r-242v – საქმე მოციქულთა; 243r-273v – გამოცხადება იოვანე მოციქულისა; 273v-333v – საძიებელი წმიდისა სამოციქულოსი (ფფ.334-341 – დაუნერელია). გვერდების რაოდენობით თუ ვიმსჯელებთ, სავარაუდოდ, „საქმე მოციქულთას“ უნდა მოსდევს ეპისტოლეებიც, რასაც გვაფიქრებინებს ისიც, რომ წიგნს ბოლოს დართული აქვს მთელი სამოციქულოს საძიებელი. გარდა ამისა, წიგნს „სამოციქულოდ“ მოიხსენიებს მისი მფლობელი ერთ-ერთ მინაწერში: „ესე სამოციქულო გრიგოლ ხარჭაშნელ ეპისკოპოსისა არის, ვისაც შემდგომად ჩემისა დაგრჩესთ, ლოცვა ყავთ ჩემთჳს“ (H-664, 333r). შესაძლებელია ეს ხელნაწერიც ახალ აღთქმის სრული კრებული ყოფილიყო.

„საქმე მოციქულთას“ ტექსტი ლიტურგიკულ კრებულებში. ასეთი კრებულებიდან უძველესია ლექციონარები – საეკლესიო კალენდრის მიხედვით განყოფილი ღვთისმსახურების განგება ძველი და ახალი აღთქმიდან აღებული საკითხავებით. მათ შორის უძველეს VII საუკუნის ხანმეტ ლექციონარში, რომელიც ფრაგმენტულადაა მოღწეული, „საქმე მოციქულთას“ საკითხავები არ შემორჩენილა. მაგრამ შემორჩენილი პავლეს ეპისტოლეების ფრაგმენტები გვაფარაუდებინებს, რომ მასში „სამოციქულოს“ სხვა წიგნების, მათ შორის, „საქმე მოციქულთას“ საკითხავებიც უნდა ყოფილიყო შეტანილი.

ძველი და ახალი აღთქმის საკითხავები, მათ შორის, საკითხავები „საქმე მოციქულთადან“ გვაქვს მათე საუკუნის კალის (ლაგურკის) ლექციონარში (Lk-Q-1653). ამ ხელნაწერის მიხედვით კათოლიკე ეპისტოლეების ტექსტი გამოცემულია აქვს ქ. ლორთქიფანიძეს (¶ რედაქციის L ნუსხა). კალის ლექციონარში წარმოდგენილი „საქმე მოციქულთას“ ტექსტი რედაქციულობის თვალსაზრისით შესწავლილი არ არის (არსებულ გამოცემებში კალის ლექციონარის მასალა გა-

¹⁵ A ფონდის აღწერილობის მესამე ტომში (მ. ჯანაშვილი, 1908 წ.) შესული მასალა ვრცლად აღწერილი არ არის. დადგენილი არ არის ამ ორი კრებულის (A-909 და A-910) ურთიერთმართებაც.

მოყენებული არ ყოფილა). ასევე შესასწავლია ლატალის ლექციონარში (X ს.) (L1) დაცული „საქმე მოციქულთას“ საკითხავების ტექსტი, რომელიც გამოცემული აქვს კ. დანელიას (დანელია, 1997:401-427), მაგრამ დასადგენია მისი მიმართება წინაათონურ პერიოდში არსებულ ორ რედაქციასთან („საქმე მოციქულთას“ გამოცემებში ლატალის ლექციონარის საკითხავები გამოყენებული არ არის). ასეთივე ვითარებაა XI საუკუნის პარიზის ლექციონართან დაკავშირებითაც (დანელია, 1997:156-193).

საყურადღებოა, რომ შესწავლილი არ არის ლექციონარების გვიანდელ ხელნაწერებში არსებული ვითარება, კერძოდ, დასადგენია, რომელი რედაქციისაა ძველი და ახალი აღთქმის საკითხავების იერუსალიმურ კრებულებსა Jer.Geo.59 (XII-XIII სს), Jer.Geo.66 (XIII-XIV) და XIII-XIV საუკუნეების ათონურ ლიტურგიკულ კრებულში Ivir.georg.35-ში წარმოდგენილი „საქმე მოციქულთას“ ტექსტი.

„საქმე მოციქულთას“ საკითხავები შეტანილია ისეთ ლიტურგიკულ კრებულებში, რომლებშიც შესულია მთელი წლის საკითხავები სამოციქულოდან, როგორცაა „სანელინდო სამოციქულო“/„გამოკრებული სამოციქულო“/„რიგის სამოციქილო“ (ამ ტიპის კრებულები, ძირითადად, განყოფილია კონსტანტინოპოლურ კალენდარზე). მათ შორის უძველესია XI საუკუნის „სანელინდო სამოციქულო“ ხელნაწერი O/Sin.Geo.10, რომელშიც წარმოდგენილი საკითხავების ტექსტი გიორგი მთაწმიდლის რედაქციისა და A-141, რომელიც ასევე XI საუკუნეს განეკუთვნება (მასში წარმოდგენილი ტექსტის რედაქცია დადგენილი არ არის).

ასეთივე კრებულია XII-XIII საუკუნეების ათონური ხელნაწერი Ivir.georg.80, რომელიც შეიცავს მთელი წლის საკითხავებს საქმე მოციქულთას, პავლეს ეპისტოლეების და კათოლიკე ეპისტოლეებიდან. სავარაუდოდ, გიორგისეული რედაქციის ტექსტია წარმოდგენილი უფრო გვიანდელ, XIII-XVI საუკუნეების „სანელინდო სამოციქულოებში“, „რიგის სამოციქულოში“ და „გამოკრებული სამოციქულო“ სახელით ცნობილ ლიტურგიკულ კრებულებშიც (Jer.Geo.116, A-133, Jer.Geo.76, Jer.Geo.109, A-29, A-4, Kut. 487, H-1348), XVI საუკუნის Jer.Geo.95 და XVII-XVIII საუკუნეების კრებულებში H-84, H-365, H-832, Q-625 და სხვ.

„საქმე მოციქულთას“ საკითხავები გვხვდება ისეთ შერეულ ლიტურგიკულ კრებულში, როგორცაა „გულანი“ (მაგალითად, Kut.-16 (XVII ს), A-187 (XVII-XVIII სს), Q-104-ა და Q-104-ბ (XVIII ს). შერეული კრებულებიდან, რომლებიც სხვა თხზულებებთან ერთად შეიცავს სახარებისა და სამოციქულოს საკითხავებსაც, ყურადღებას იმსახურებს სინის მთის ახალი კოლექციის რამდენიმე ხელნაწერი, რომლებიც IX-X საუკუნეებით თარიღდება და განკუთვნილია იერუსალიმური საღვთისმსახურო პრაქტიკისთვის (O/Sin.Geo.53; N/Sin.Geo.26; N/Sin.Geo.31; N/Sin.Geo.54; N/Sin.Geo.58).

„საქმე მოციქულთას“ ტექსტი ეგზეგეტიკურ კრებულებში. ამ შემთხვევაში საუბარია ეფრემ მცირის მიერ თარგმნილ „საქმე მოციქულთას თარგმანების“ ტექსტზე, რომელიც ეფრემს, როგორც ერთ-ერთ ანდერძში თავად წერს, იოანე ოქროპირის თარგმანებაზე დაყრდნობით კირილე ალექსანდრიელის მიერ შედგენილი კომპილაციური კატენური კრებულიდან გადმოუღია: „ესე საქმისა მოციქულთასა თარგმანი სიტყუა-სიტყუად მრავალთა თარგმნილთაგან შემოკრებულ არს, და სიწმოსაგან სახელები თვს-თვს არა ეგებოდა დაწერაჲ. ხოლო ვითარცა

ზედანარწერილი ცხად-ჰყოფს, უმრავლესი და ყოველგან წმიდისა იოვანე ოქრო-პირისაჲ არს და ადგილ-ადგილდა დაერთვის სხუათაცა წმიდათაჲ მრავალთაგან წიგნთაგან ერთად შეკრებული წმიდისა კურილეს მიერ“ (Jer.Geo.16,3v). „სამოციქულოს“ თარგმანების ქართულად გადმოღების პროცესში ეფრემმა, ფატობრივად, ჩამოაყალიბა სამოციქულოს ახალი, მეოთხე რედაქცია, თუმცა მას ეს მიზნად არ ჰქონია. ეფრემის მიერ თარგმნილ ეგზეგეტიკურ თხზულებაში განსამარტავად აღებული მოციქულის სიტყვები („მოციქულისაჲ“) გიორგისეულია, რომელიც მთარგმნელმა, სადაც საჭიროდ მიიჩნია, „უსაკუთრესი თარგმანით“ შეცვალა, მაგრამ ცვლილება შეიტანა არა კიმენურ ნაწილში, არამედ თარგმანების ტექსტში („თარგმანში“). როგორც თავად წერს: „სადაცა თარგმანი მაიძულებდა იმუთ ცვლილებასა სიტყვასა, იგი თარგმანსა შინა იოტაჲთა და უსაკუთრესითა აღმინიშნავს ყოველსა ადგილსა“ (Jer.Geo.16, 2v; თვალთვაძე, 2009:206).

ე. ი. ეფრემს გიორგისეული ტექსტი მხოლოდ ალაგ-ალაგ ჩაუსწორებია. „საქმე მოციქულთას“ და კათოკილე ეპისტოლეებში ასეთი კორექტირებული ადგილები შედარებით ცოტაა,¹⁶ რასაც ვერ ვიტყვით პავლეს ეპისტოლეების ნაწილზე, სადაც ეფრემს მნიშვნელოვნად შეუცვლია გიორგისეული ტექსტი (დანელია, 1974). ოღონდ ეფრემს საკუთრივ სამოციქულოს ტექსტში არცერთი ცვლილება თავად არ შეუტანია. სიტყვებს თუ წინადადებებს, რომლებიც შეცვალა, ეფრემმა საგანგებო ნიშანი იოტა დაუსვა (ორკბილა ტეხილი ხაზი (†), რომელიც ნაწერის სვეტს მარცხენა კიდეზე ვერტიკალურად ჩამოჰყვება), რომლითაც მონიშნა ჩასწორებული ადგილები და საკუთარი ვარიანტი, ანუ მის მიერ კორექტირებული ბიბლიური ტექსტი, სიტყვებით „უსაკუთრეს ესრეთ არს“ დაიწყო. ყველა ჩასწორებული ადგილი ეფრემის მიერ არის მარკირებული და ადვილად შესამჩნევია, ნათელია, რა ენერა გიორგისეულ რედაქციაში და რა და როგორ შეცვალა ეფრემმა. შეიძლება ამის გამოც გაუადვილდათ შემდეგ მნიგნობრებს სამოციქულოს ე.წ. ეფრემის ვერსიის შექმნა, რომლებმაც არ გაითვალისწინეს მთარგმნელის თხოვნა¹⁷ და შესწორებანი განმარტებებიდან კიმენურ ტექსტში შეიტანეს. როგორც ილ. აბულაძე წერს, პირველად ასე იქ მოიქცეოდნენ, სადაც „სამოციქულოს“ ტექსტს კომენტარები ახლდა, შემდეგ კი ჩამოუშორებიათ კომენტარები და შესწორებული „სამოციქულოს“ ტექსტი ცალკე წიგნად გადმოუღიათ (აბულაძე, 1950:013-014). ასე შეიქმნა სამოციქულოს ახალი რედაქცია (Θ), რომელიც ეფრემ მცირის რედაქციის სახელითაა ცნობილი, თუმცა, შეიძლება ითქვას, რომ ეფრემთან ერთად მისი შემქნელები არიან ის მნიგნობრებიც, რომლებმაც ეფრემის სურვილის საწინააღმდეგოდ ჩაერივნენ მის მიერ თარგმნილ ეგზეგეტიკური თხზულების ტექსტში, ჯერ ეფრემისეული სწორებების გათვალისწინებით შეცვალეს სამოციქულოს

¹⁶ ილ. აბულაძე წერს, რომ ეფრემის მიერ შექმნილი „საქმე მოციქულთას“ რედაქცია შეიძლება არც მიგვეჩნია განსაკუთრებულ რედაქციად, რომ არ გვექონდეს მისი ანდერძი, სადაც ის ზედმინევნით აღნიშნავს მის მიერ განეული შრომას (აბულაძე, 1950:013). ამავე აზრს იმეორებს ქ. ლორთქიფანიძეც კათოლიკე ეპისტოლეებთან დაკავშირებით (ლორთქიფანიძე 1956:117), მაგრამ „პავლეს“ შემთხვევაში ეფრემ მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეუტანია ეპისტოლეთა ტექსტში (დანელია, 1974).

¹⁷ „ამის პირისთვის გვედრები ყოველთა ქრისტეს მოყუარეთა, რაჲთა პავლეს შინა, გინა სხუასა სამოციქულოსა, ამათ თარგმანთაგან ცვალებული სიტყუაჲ არა ვინ ჩაჰრთოთ, არამედ უცვალებელად იჰყაროთ დიდითა მოღუანებითა თარგმნილი წმიდისა მამისა ჩუენისაჲ“ (Jer.Geo.16,2v, თვალთვაძე, 2009:206).

გიორგისეული თარგმანის ტექსტი, შემდეგ კი ამ ვრცელი ეგზეგეტიკური თხზულებიდან კიმენური ტექსტი ამოკრიბეს და მას ბიბლიური წიგნის სახე მისცეს¹⁸.

შესაბამისად, სამოციქულოს ეფრემ მცირისეული რედაქციის ტექსტის შემცველი ხელნაწერები ორი ტიპისაა: ა) ხელნაწერები, რომლებშიც გვაქვს ეფრემის მიერ თარგმნილი ეგზეგეტიკური თხზულება, რომლის კიმენური ნაწილი სამოციქულოს გიორგი მთაწმიდლისეულ ტექსტს წარმოადგენს, ეფრემის მიერ კორექტირებული ნაკითხვები კი კომენტარების ნაწილშია მოცემული. ასეთი ხელნაწერებია: Q-1158; Jer.Geo.16; Jer.Geo.9; A-390; Ivir. Georg.18. (+Sim.Geo.8); S -1172; H- 2141; S-3656; Jer.Geo.6; S-1172; S-4812-d და ბ) ხელნაწერები, რომლებშიც სამოციქულოს ეფრემის მიერ რედაქტირებული ტექსტი კომენტარების გარეშეა წარმოდგენილი (ე. ი. გვაქვს არა ეგზეგეტიკური, არამედ ბიბლიური წიგნი). ასეთია ხელნაწერები: A-137; A- 677; A-482, K-4 (K-12; G 117).

პირველი ტიპის ხელნაწერებში, რომელთაც „სამოციქულოს თარგმანების“ სახელით ვიცნობთ, „საქმე მოციქულთას თარგმანება“, ჩვეულებრივ, პავლეს ეპისტოლეთა და კათოლიკე ეპისტოლეთა თარგმანებებთან ერთადაა წარმოდგენილი. ამგვარი შედგენილობის ეგზეგეტიკურ კრებულში (ანუ წიგნში, რომელიც შეიცავს ეფრემ მცირის თარგმნილ „სამოციქულოს თარგმანებას“ სრულად) ერთ ნაწილად წარმოდგენილია „საქმე მოციქულთას თარგმანება“ სრული სათაურით: „წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოანე ოქროპირისა კოსტანტინეპოლელ მთავარეპისკოპოსისა, განვრცელებითა თარგმანთაგან შემოკლებული თარგმანებაჲ საქმისა მოციქულთაჲსა, რომელსა შინა იმჳთ დაერთვის სხუათაცა წმიდათა თარგმანებულისაგან მოკლე ძალი სიტყჳსაჲ“. ეფრემის ეს შრომა გამოცემულია ე. კოჭლამაზაშვილის მიერ (კოჭლამაზაშვილი, 2000-2006). გამოცემაში გამოყენებულია „საქმე მოციქულთას თარგმანების“ შემცველი 4 ხელნაწერი: Jer. Geo.16 (A); Q-1158 (E); S-3656 (G); H- 1172 (K)¹⁹.

საინტერესოა, რომ ქართულ ხელნაწერთა შორის აღმოჩნდა სხვა ტიპის ეგზეგეტიკური კრებულიც, რომელშიც „სამოციქულოს თარგმანებასთან“ ერთად შეტანილია სხვა ეგზეგეტიკური თხზულებაც. ასეთია მაგალითად: S-3656 (1809 წ.) – ეგზეგეტიკური კრებული, რომელშიც შესულია თეოფილაქტე ბულგარელის

¹⁸ კ. დანელიამ დაადგინა, რომ ეფრემის მიერ შეტანილი ყველა ცვლილება უცვლელად არ გადასულა ცალკე გამოლებულ „სამოციქულოს“ ეფრემისეულ ტექსტში. ე. ი. ეფრემისეულ რედაქციულ ცვლილებს რევიზია განუცდია სხვა რედაქტორ-შემჯერებლების ხელში. ამ რევიზიაში იგულისხმება ეფრემისეული შესწორებების მიღება-უარყოფა და არა ახალი სახის ტექსტობრივი გადაკეთება (დანელია, 1983:342-352). ეფრემის რედაქცია, მიუხედავად იმისა, რომ თარგმანის სიზუსტის თვალსაზრისით უფრო ზუსტია, ენობრივად მძიმეა, და ალბათ ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ ლიტურგიკულ პრაქტიკაში გიორგისეული რედაქცია დამკვიდრა და კანონიკური ტექსტის უფლება მან მოიპოვა.

¹⁹ სულ გამოყენებული 11 ხელნაწერიდან დანარჩენი 7 სამოციქულოს სხვა ნაწილების - პავლეს და კათოლიკე ეპისტოლეების თარგმანებას შეიცავს: (Jer. 9 (B); Jer.6 (C) Ath.18 (D); A-390 (F); H-2141 (H); S- 1149 (L); S - 4812 (M). არსებობს კიდევ რამდენიმე გვიანდელი ფრაგმენტული ხელნაწერი: მაგ.: A-614, 40- ფურცლიანი სხვადასხვა დაშლილი ხელნაწერებისაგან შემდგარი წიგნი, რომელშიც შედარებით მეტი ადგილი (1r-30v) უჭირავს „სამოციქულოს განმარტებას“ (თუმცა, მათ შორის „საქმე მოციქულთას“ თარგმანების ტექსტი არაა); ასეთივეა S-1149 -ა. (კოჭლამაზაშვილი, 2003:351).

„მარკოზის სახარების განმარტება“ და ეფრემ მცირის „სამოციქულოს თარგმანება“ (საქმე მოციქულთას და პავლეს ეპისტოლეთა თარგმანება). როგორც ჩანს, გადამწერს დედნად ჰქონია ძველი ხელნაწერი, ამიტომ S-3656 ხელნაწერი, გვიანდლობის მიუხედავად, სამოციქულოს ტექსტის დასადაგენად საყურადღებო ვარიანტებს გვთავაზობს²⁰.

მისგან განსხვავებით სხვაგვარი შედგენილობა უნდა ჰქონოდა ეგზეგეტიკურ კრებულს S-4812-დ (XIX ს), რომელიც დღეს დიდი ფორმატის ხელნაწერის ფრაგმენტებს შეიცავს (სულ 12 ფ.), რომელთა შორის შემორჩენილია II კორინთ.13:2-16; „უნყებაჲ მიზესა გალატელთა ეპისტოლისასა“; „თავნი გალატელთა ეპისტოლისანი“; გალატ. 1:1-16-ის თარგმანება და ექვთიმე მთაწმიდლის თარგმნილი ანდრია კესარიელის „იოანეს გამოცხადების თარგმანების“ ფრაგმენტი (შემორჩენილია გამოცხ. 6:12-13:14; გამოცხ. 22:5-21). შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს დიდი ზომის ხელნაწერი პავლეს ეპისტოლეებთან ერთად „სამოციქულოს“ სხვა წიგნების განმარტებასაც შეიცავდა, ანუ წარმოადგენდა ეგზეგეტიკურ კრებულს, რომელშიც „სამოციქულოს“ და „იოანეს გამოცხადების“ განმარტება იყო ერთად წარმოდგენილი.

ცხადია, შესწავლილი 90-ზე მეტი ხელნაწერიდან ყველა ერთნაირად მნიშვნელოვანი არ არის ტექსტის დასადაგენად, თუმცა გამოვყოფთ რამდენიმეს, რომლებიც დღემდე არ ყოფილა გამოყენებული „საქმე მოციქულთას“ ტექსტის კვლევისთვის და რომელთა გათვალისწინება აუცილებლად მიგვაჩნია „საქმე მოციქულთას“ კრიტიკული ტექსტის დასადაგენად დაგეგმილი ტექსტოლოგიური კვლევის დროს. ასეთია:

- Ivir.georg.78 – XI საუკუნის სამოციქულოს ხელნაწერი, რომელიც გადანერილია გიორგი მთაწმიდელის ავტოგრაფიდან და „საქმე მოციქულთას“ გიორგი მთაწმიდელისეული რედაქციის ტექსტის დასადაგენად ერთ-ერთი სანდო „ტექსტური მონმე“ უნდა იყოს.
- Ivir.georg.19 – XIII-XIV საუკუნეების სამოციქულოს კოდექსი, რომელშიც პავლეს ეპისტოლეები, საქმე მოციქულთა და კათოლიკე ეპისტოლეებია წარმოდგენილი. ხელნაწერში სამოციქულოს წიგნების ძველი წინაათონური ვერსიებისთვის (ab) დამახასიათებელი რიგი გვაქვს, წინასწარი დაკვირვების შედეგად ტექსტი წინაათონური b რედაქციისა უნდა იყოს.
- Ivir.georg.42 – სამოციქულოს 963-969 წლებში გადანერილი ხელნაწერი (წიგნების რიგი: პავლე, საქმე, კათოლიკე), რომელიც ილ. აბულაძის გამოცემაში გამოყენებულია b რედაქციის ნუსხად, თუმცა გამომცემელს ჰქონდა მისი მხოლოდ შავ-თეთრი ფოტოები. ამ ხელნაწერის 12 გვერდის ფოტო გამოიყენა ჟ. გარიტმაც თავის გამოცემაში. ამჟამად ხელთ გვაქვს მთელი ხელნაწერის ციფრული ფოტოები, რომლებიც ბევრად უკეთესი გარჩევადობისაა და შეიძლება ზოგი ნაკითხვის დაზუსტება მოხდეს.
- Jer.Geo.94/82 - მეათე საუკუნის 60-იანი წლების მახლობლად იმავე გადამწერის მიერ გადანუსხული კოდექსი, რომელშიც „საქმე მოციქულთას“ ტექსტი სრულად არის წარმოდგენილი. ამ ორი ხელნაწერის შედარებამ და კოლაცამ მეათე საუკუნის სხვა ნუსხებთან შეიძლება საინტერესო შედეგები მოგვცეს.

²⁰ ე. კოჭლამაზაშვილის გამოცემის G ხელნაწერი (კოჭლამაზაშვილი, 2000)

- Jer.Geo.19 – XII-XIII საუკუნეებში გადანერილი სამოციქულო, რომელიც შეიცავს სამოციქულოს სამივე წიგნს თითქმის სრულად – საქმე მოციქულთას (ინყება თ. 2:24-დან), კათოლიკე ეპისტოლეებს, პავლეს ეპისტოლეებს და ახლავს ევთალეს სტრიქომეტრიული აპარატი. არსებულ გამოცემებში ხელნაწერი გამოყენებული არ არის. რ. ბლეიკის აზრით, ტექსტი გიორგი ათონელის რედაქციისაა, თუმცა ამ მოსაზრების ვერიფიცირება ტექსტოლოგიური კვლევებით უნდა მოხდეს. ასევე, სრული ხელნაწერია სამოციქულოსი Jer. Geo.129 (XIV-XV).
- A-482 – XVI საუკუნის „სახარება-სამოციქულო“ კრებული, რომელიც, მიუხედავად თავისი გვიანდლობისა, იმსახურებას ყურადღებას (შეიცავს: საქმეებს, კათოლიკე ეპისტოლეებს, პავლეს ეპისტოლეებს და სახარებებს). ტექსტოლოგიური ანალიზით უნდა დადგენდეს, რომელი რედაქციის ტექსტია მასში წარმოდგენილი (წინასწარი ვარაუდით ტექსტი ეფრემ მცირის რედაქციისაა).
- N/Sin.Geo.9 (XI), რომელშიც შემორჩენილია მხოლოდ „საქმე მოციქულთას“ 7:23-26:3 მუხლები. არსებულ გამოცემებში (Garitte, 1955; აბულაძე, 1950) აღნიშნული ფარაგმენტი, გასაგები მიზეზების გამო, გამოყენებული არ არის. სინურ ხელნაწერთა ახალი აღწერილობის მიხედვით (სინური ხელნაწერების კატალოგი, 2005:243), ფარაგმენტის ტექსტი ძირითადად მისდევს ჟ. გარიტის გამოცემაში გამოყენებული სინური ხელნაწერების (O/Sin.Geo.58-31-60 და O/Sin.Geo.39) ტექსტს ზოგიერთი სხვაობით. დეტალური კვლევა ამ ვარაუდის სისწორეს შეამოწმებს.
- ტექსტოლოგიური კვლევისთვის აუცილებლად უნდა იქნეს გამოყენებული IX-X საუკუნეების რამდენიმე ლიტურგიკული კრებული სინის მთიდან, კერძოდ: O/Sin.Geo.53 (IX-X სს), N/Sin.Geo. 26; N/Sin.Geo.31, N/Sin.Geo.54, N/Sin.Geo.26; N/Sin.Geo.31, N/Sin.Geo.58, რომლებიც სხვა თხზულებებთან ერთად შეიცავს „საქმეთა“ საკითხავებს და, მიუხედავად ფარაგმენტულობისა, საყურადღებო ტექსტური მასალის შემცველი შეიძლება აღმოჩნდეს.
- ტექსტის კრიტიკული გამოცემისთვის მნიშვნელოვანი იქნება უძველესი ლექციონარების (სინის, კალის, ლატალის, პარიზის) და სახარება-ოთხთავის ზოგიერთ ხელნაწერზე (H-1741, O/Sin.Geo.19) დართულ განგებებში წარმოდგენილი „საქმე მოციქულთას“ საკითხავების შესწავლა.

ლიტერატურა:

- აბულაძე, ი. (1950). „საქმე მოციქულთა“ ძველი ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა ილია აბულაძემ ა. შანიძის რედაქციით, თბილისი.
- დანელია, კ. (1974). ახალი მასალები ეფრემ მცირის მთარგმნელობითი მეთოდისა და მისი რედაქციის სამოციქულოს ისტორიის შესასწავლად: „მაცნე“, ელს, №4 1974, გვ. 27-47.
- დანელია, კ. (1983). ქართული სამწერლობო ენის ისტორიის საკითხები, თბილისი.
- დანელია, კ. (1997). ქართული ლექციონარის პარიზული ხელნაწერი (ძველი და ახალი აღთქმის საკითხავები), ტ. I, ნაწილი II, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს კ. დანელიამ, სტ. ჩხენკელმა და ბ. შავიშვილმა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო კორნელი დანელიამ, თბილისი.

- თვალთვაძე, დ. (2009). ეფრემ მცირის კოლოფონები, თბილისი.
- კოჭლამაზაშვილი, ე. (2000-2006). სამოციქულოს განმარტება, გამოკრებილი იოვანე ოქროპირისა და სხვა წმიდა მამათა თხზულებებიდან, თარგმნილი ეფრემ მცირის (კარიჭის ძის) მიერ, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ე. კოჭლამაზაშვილმა, I, თბილისი, 2000, II, 2006.
- კოჭლამაზაშვილი, ე. (2003). პავლეს ეპისტოლეთა განმარტება გამოკრებული იოვანე ოქროპირისა და სხვათა წმიდა მამათა თხზულებებიდან თარგმნილი ეფთვიმე მთანმიდელის მიერ, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ექვთიმე კოჭლამაზაშვილმა, თბილისი.
- ლორთქიფანიძე ე. (1956). კათოლიკე ეპისტოლეთა ქართული ვერსიები: X-XIV საუკუნის ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა ქეთევან ლორთქიფანიძემ, რედაქტორი ა. შანიძე. თბილისი.
- სინური ხელნაწერების კატალოგი (2005). სინას მთაზე წმ. ეკატერინეს მონასტერში 1975 წელს აღმოჩენილ ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, შეადგინეს ზ. ალექსიძემ, მ. შანიძემ, ლ. ხევსურიანმა და მ. ქავთარიამ, ათენი.
- შანიძე, ა. (1950). რედაქტორის წინასიტყვაობა წიგნისათვის „საქმე მოციქულთა“ ძველი ხელნაწერების მიხედვით გამოსცა ილია აბულაძემ. ა. შანიძის რედაქციით, თბილისი.
- ჩიტუნაშვილი, დ. (2023). პალესტინური ოთხთავისათვის დართული საბანმიდური განგება, მრავალთავი, ტ. 28, თბილისი.
- ჩიტუნაშვილი, დ. (2023,ა) X საუკუნის უცნობი გადამწერი ულუმბო - იერუსალიმი-ათონი, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ქართული ხელნაწერი მემკვიდრეობა II“ , 28-30 ივნისი, თბილისი
- Blake, R. (1924). Catalogue des manuscrits géorgiens de la Bibliothèque patriarcale grecque à Jérusalem, Paris, Librairie Auguste Picard.
- Garitte, G. (1955). L'ancienne version géorgienne des Actes des Apôtres : d'après deux manuscrits du Sinaï. Louvain: Publications Universitaires.
- Skhirtladze, Z., Kldiashvili, D. (2022). Georgian Manuscripts Produced in Eleventh-Century in Constantinople, *Dumbarton Oaks Paper, Volume 76*.
- Джанашвили, М. Г. (1908). Описание рукописей церковного музея Духовенства Грузинской Епархии – Книга III – Издание церковного музея, №13 – Тифлисъ.
- Цагарели, А. А. (1888). Памятники грузинской старины в Святой Земле и на Синае // ППС. Т. IV. Вып. 1(10). С. IX, Прил.: I. Каталог грузинских рукописей монастыря Святого Креста близ Иерусалима.

კვლევა შესრულებულია შოთა რუსთველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის (SRNSFG) საგრანტო პროექტის FR-21-7518 ფარგლებში.